

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ДАСЛЕДАВАННЯ ТРАДЫЦЫЙНАЙ САЦЫЯЛІЗАЦЫІ

А. Дз. Якубінская

Сацыялізацыя чалавека пачынаецца з моманту нараджэння і працягваецца ўсё жыццё. Працэс сацыялізацыі суправаджаецца зменай сацыяльных статусаў чалавека, якія фарміруюць яго асобу. «Самым важным у фарміраванні асобы чалавека і ў яго сацыялізацыі з'яўляецца вопыт, атрыманы ў раннім дзяцінстве», які набываецца «па меры таго як чалавек корміць і даглядае сваё дзіця» [2, с. 252]. Пераемнасць пакаленняў таксама забяспечваецца выхаваннем [1, с. 184]. Таму выхаванне дзяцей у межах пэўнага грамадства вызначаецца, у першую чаргу, трансляцый ім пэўнага культурнага вопыту, сфарміраванага на маральных і духоўных каштоўнасцях гэтага грамадства.

Уваходжанне дзяцей у традыцыйнае грамадства — традыцыйная сацыялізацыя — ажыццяўляецца пры дапамозе спосабаў і сродкаў сацыялізацыі. Яны робяць чалавека часткай свайго грамадства, залежаць ад традыцыйных узораў паводзін і светапогляду прадстаўнікоў гэтага грамадства. Пры дапамозе традыцыйных спосабаў і сродкаў сацыялізацыі ажыццяўляецца перадача новаму члену супольнасці традыцыйных культурных каштоўнасцей, а таксама набываць чалавекам адпаведных сацыяльных роляў.

Актуальнасць вывучэння традыцыйных спосабаў і сродкаў сацыялізацыі заключаецца ў неабходнасці фарміравання паўнаважных членаў грамадства на аснове традыцыйных культурных каштоўнасцей, якія адлюстроўваюць істотныя рысы любога этнасу. Вызначэнне ролі традыцыйных спосабаў і сродкаў сацыялізацыі дзяцей у межах пэўнага грамадства дае магчымасць атрымаць уяўленні аб агульных заканамернасцях трансляцыі і рэпрадукцыі этнічнай культуры. Працэс рэпрадукцыі этнічнай культуры ў розных грамадствах можа адбывацца адпаведна агульным законам, якія адрозніваюцца толькі той інфармацыяй,

якую яны трансліююць і ўзнаўляюць [3, с. 10]. Сацыялізацыя дзяцей звычайна адбываецца ў межах сям’і, у асяроддзі дзіцячай суполкі, пад уплывам грамадскіх традыцый. Вывучэнне іх ролі ў працэсе сацыялізацыі дазволіць выявіць этнаспецыфічныя рысы традыцыйнай культуры этнасу.

Тэарэтычную аснову вывучэння працэсу сацыялізацыі складаюць працы прадстаўнікоў школы «культура-і-асоба» — М. Мід, М. Мосса, Дж. Хонігмана, Дж. Уайцінга. Агульная мэта ўсіх даследаванняў — вывучэнне таго, як «асоба (індывід, чалавек) думае (пазнае, успрымае), адчувае (эмацыянальна рэагуе) і дзейнічае ва ўмовах розных культур» [4, с. 32].

Так, у сваіх працах М. Мід зыходзіла з таго, што культурныя традыцыі розных народаў развіваюцца па ўласных законах, якія, у сваю чаргу, вызначаюць асаблівасці дзяцінства таго ці іншага этнасу [5]. У кожным грамадстве дзіця нараджаецца з пэўнымі біялагічнымі ўласцівасцямі, якія культура гэтага грамадства выкарыстоўвае па-свойму, фарміруючы неабходны тып паводзінаў, менталітэт. М. Мід не толькі зафіксавала адрозненні ў сацыялізацыі хлопчыкаў і дзяўчынак, але і вызначыла сацыяльна-культурныя фактары, якія рухаюць гэты працэс [6].

Вялікую цікавасць уяўляе падыход М. Мосса да вывучэння «тэхнікі цела» ў розных народаў, у тым ліку да перыяду дзяцінства. Пад «тэхнікай цела» даследчык разумее традыцыйныя спосабы, пры дапамозе якіх людзі ў розных грамадствах выкарыстоўваюць сваё цела [7]. Іншымі словамі, традыцыйная культура пэўнага грамадства ўплывае не толькі на жэстыкуляцыю, а нават на спосабы кармлення грудзьмі, хадзьбы, бегу, плавання і г.д., а таксама на спосабы авалодання «тэхнікай цела». Такім чынам, мэтазгодным будзе выкарыстанне гэтага тэрміну ў дачыненні да працэсу авалодання дзецьмі навыкамі сядзення, стаяння, хадзьбы ў першым перыядзе дзяцінства.

Ключавымі паняццямі, якія выкарыстоўваюць прадстаўнікі школы «культура-і-асоба» з’яўляюцца — «мадэль» (узор), працэс «мадэлявання», «мадальная асоба». Аналізуючы працу

Дж. Хонігмана «Культура і асоба», А. А. Белік адзначае, што «мадэль» — гэта адносна замацаваны спосаб актыўнасці, мыслення, адчування (успрыняцця) чалавека, які бывае розным для пэўных катэгорый людзей, напрыклад, для мужчын і жанчын [4, с. 38]. Да працэсу мадэлявання — засваення ўзораў паводзінаў — мае дачыненне ўсякая сіла, якая фарміруе асобу, але важнейшымі з’яўляюцца спосабы дзеяння, мыслення, адчування [4, с. 38]. Усе гэтыя арыенціры і ўзоры паводзін адлюстроўваюць агульную адаптацыйную стратэгію пэўнай супольнасці [2, с. 244]. Паколькі спосаб дзеяння, мыслення, адчування чалавека можа быць розным у мужчын і жанчын, значыць і адаптацыйная стратэгія кожнай катэгорыі грамадства можа мець свае асаблівасці.

Адной з галоўных праблем, якую даследуе школа «культура-і-асоба», з’яўляюцца адносіны паміж сацыяльнай структурай, традыцыйнымі каштоўнасцямі грамадства, з аднаго боку, і мадальнымі ўзорамі выхавання, з другога боку [4, с. 36]. Традыцыя — гэта ўстойлівая этнакультурная з’ява (звычай, норма), якая перадаецца з пакалення ў пакаленне, з’яўляецца феноменам культуры і асновай народнай творчасці [8, с. 370]. Яна адыгрывае галоўную ролю ў працэсе трансмісіі культурных каштоўнасцей, тым самым забяспечваючы развіццё этнасу. «Каштоўнасці — гэта эмацыянальна афарбаваныя ўяўленні аб тым, што пажадана, а што не, што правільна ці няправільна, адпаведна ці неадпаведна» [2, с. 247]. Трансляцыя пэўнага культурнага вопыту дзецям, як новым членам грамадства, сфарміравана на маральных, духоўных каштоўнасцях гэтага грамадства. Сістэма асноўных «стрыжнёвых» каштоўнасцей трансліруецца з пакалення ў пакаленне ў працэсе сацыялізацыі індывіда. Яна можа мець свае асаблівасці ў залежнасці ад полу чалавека, бо, што пажадана для мужчыны, не заўсёды адпавядае поглядам, мэтам ці паводзінам жанчыны. Больш таго, кожны чалавек мае свой светапогляд і каштоўнасці, якія праяўляюцца ў яго асабовасці. Асабовасць — гэта «асабістыя перакананні, надзеі, жаданні

і каштоўнасці, што сфармаваліся ў выніку ўзаемадзеяння біялагічных і навакольных фактараў» [2, с. 248]. У межах аднаго грамадства можа быць некалькі тыпаў асабовасці, але існуе і «мадальная асабовасць — сярэднестатыстычны тып чалавека, які канцэнтруе ў сабе агульную тэндэнцыю» [2, с. 250]. Трансляцыя культурных каштоўнасцей і фарміраванне асабовасці адбываецца ў працэсе сацыялізацыі.

Сацыялізацыя — гэта агульны працэс засваення сацыяльных роляў праз узаемаадносіны паміж людзьмі на працягу ўсяго жыцця чалавека [2, с. 242]. Паняцці «традыцыя» і «сацыялізацыя» суадносяцца, калі чалавек становіцца членам пэўнай супольнасці ў працэсе інкультурацыі. Інкультурацыя — гэта працэс засваення не толькі сваёй ролі, але і пэўных культурных каштоўнасцей таго грамадства, у якое чалавек уключаецца [2, с. 242]. Гэтыя працэсы адбываюцца адначасова і шчыльна пераплятаюцца паміж сабой. У дачыненні да перыяду дзяцінства выкарыстоўваюцца тэрміны — сацыялізацыя, інкультурацыя, выхаванне. Яны з'яўляюцца блізкімі па значэнні, бо іх змест — працэс уключэння дзіцяці ў грамадства шляхам засваення сацыяльных роляў і культурных каштоўнасцей. Структурна-зместавымі элементамі традыцыйнай сацыялізацыі з'яўляюцца яе спосабы і сродкі. У сваю чаргу, паняцці спосабаў і сродкаў сацыялізацыі таксама з'яўляюцца блізкімі па значэнні, іх уздзеянне на дзяцей ажыццяўляецца адначасова. Спосабы сацыялізацыі паказваюць, праз што (якім чынам) адбываецца ўключэнне дзіцяці ў грамадства, напрыклад, гульні, абрады. Пад сродкамі трэба разумець, пры дапамозе чаго ажыццяўляецца сацыялізацыя (дзіцячае адзенне, мэбля, цацкі).

Сярод традыцыйных спосабаў і сродкаў сацыялізацыі дзяцей у першую чаргу варта вылучыць **традыцыйныя спосабы і сродкі забеспячэння здароўя дзяцей**. Да традыцыйных спосабаў і сродкаў забеспячэння здароўя дзяцей належаць спосабы іх кармлення і харчавання, традыцыйнае дзіцячае адзенне, спосабы прафілактыкі і лячэння дзіцячых хвароб (народная педыятрыя), спецыяльныя прылады і сродкі для авалодання тэхнікай цела

(традыцыйная дзіцячая мэбля). Не менш важным аспектам дзіцячай сацыялізацыі з'яўляюцца **гульнявыя спосабы і сродкі сацыялізацыі дзяцей**: гульні, дзіцячы фальклор, цацкі. Істотным момантам сацыялізацыі дзяцей з'яўляецца іх удзел ў **абрадах** традыцыйнага грамадства, сярод якіх вылучаюцца сямейныя абрады, напрыклад, радзінныя, вясельныя, пахавальныя, пераходныя абрады, а таксама абрады каляндарнага цыклу. Пераходныя абрады (ініцыяцыі) — гэта рытуалы, якія падкрэсліваюць важнасць змянення статусу асобы і зацвярджаюць яе новае месца ў грамадстве на пэўных этапах жыццёвага цыклу. Важны момант сацыялізацыі — гэта **працоўныя навукі і абавязкі дзяцей**, бо яны фарміруюць у новых членаў супольнасці любоў да працы і роднай зямлі.

Перадача традыцыйных культурных каштоўнасцей можа ажыццяўляцца мэтанакіравана пад час выхаваўчага працэсу, а таксама пад уплывам асяроддзя той культуры, у якую ўключаецца чалавек. У сувязі з гэтым мэтазгодна вызначыць сувязь паміж паняццямі «народная педагогіка» і «традыцыйныя спосабы і сродкі сацыялізацыі».

Г. Н. Волкаў вылучае агульныя прынцыпы народнай педагогікі, адзначаючы яе прыродаадпаведнасць, паэтычную, афарыстычную форму педагогічных ведаў (прыказкі і прымаўкі), існаванне пэўнай праграмы выхавання дасканаласці чалавека, як адлюстраванне нацыянальнай свядомасці этнасу [1, с. 26-28]. Асноўная функцыя педагогічнай культуры накіравана на падрыхтоўку падрастаючага пакалення да жыцця [1, с. 172]. Зыходзячы з таго, што сацыяльная сутнасць чалавека заключаецца ў яго свядомым імкненні да духоўнага самазахававання ў нашчадках, Г. Н. Волкаў прыходзіць да наступнай высновы: пераемнасць пакаленняў можа забяспечвацца выхаваннем ў сямейных традыцыях, якія характарызуюцца ўстойлівымі стэрэатыпамі паводзінаў, аднолькавым вобразам мыслення [1, с. 179-185]. Асноўным стрыжнем сістэмы народнага выхавання даследчык лічыць працоўнае выхаванне, на які наслойваецца клопат аб за-

беспячэнні здароўя і перадачы элементарных навуковых ведаў дзесям [1, с. 205, 209, 215].

Такім чынам, асноўны прынцып народнай педагогікі — гэта, у першую чаргу, мэтанакіраванае ўздзеянне на індывіда, фарміраванне ў яго пажаданых рысаў характару і ўласцівасцяў пры дапамозе пэўных педагогічных прыёмаў і метадаў традыцыйнага грамадства. Пад традыцыйнымі спосабамі і сродкамі сацыялізацыі трэба разумець тыя спосабы і сродкі, якія робяць чалавека часткай свайго грамадства, гэта значыць, пры дапамозе якіх ажыццяўляецца перадача новаму члену супольнасці яе традыцыйных культурных каштоўнасцей і пад ўплывам якіх адбываецца яго ўключэнне ў пэўнае грамадства. У такім выпадку можа прысутнічаць мэтанакіраванае і немэтанакіраванае ўздзеянне на індывіда.

Літаратура

1. Волков, Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков. — Чебоксары: Чуваш. книжное изд-во, 1974.
2. Говард, М. Сучасная культурная антрапалогія / М. Говард; пад рэд. П. Церашковіча. — Мінск: Тэхналогія, 1995.
3. Жлоба, П. С. Народная педагогика Полесья: теория и практика полевых этнографических исследований / П. С. Жлоба. — Брест: БрГУ, 2002.
4. Личность, культура, этнос: Современная психологическая антропология / под общ. ред. А.А. Белика. — М.: Смысл, 2001.
5. Мид, М. Культура и мир детства: избранные произведения / М. Мид / пер. с англ. и коммент. Ю. А. Асеева; отв. ред. А. С. Кон. — М.: Наука, 1988.
6. Мид, М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире: перевод с английского / М. Мид. — М.: Прогресс-Традиция, 2004.
7. Мосс, М. Общества. Обмен. Личность: труды по социальной антропологии / М. Мосс. / пер. с фр., послесл. и коммент. А. Б. Гофмана. — М.: Изд. фирма «Вост. лит», 1996.

8. Народная культура Беларусі: энцыкл. давед. / пад агул. рэд. В. С. Цітова. — Мінск : БелЭн, 2002.

СОЦИАЛЬНЫЙ И ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ КУЛЬТУРЫ

Е. Н. Млечко

Социокультурный подход — направление в современном гуманитарном знании, которое рассматривает реальность комплексно, соединяя социологический и культурологический анализ. Его возникновение обусловлено пониманием того, что не существует обособленных, не связанных с другими, контекстов культурных явлений, например, исторического, институционального (социального) и т.д. П. А. Сорокин в книге «Человек. Цивилизация. Общество» неоднократно подчеркивал необходимость неразрывного изучения социальных и культурных процессов, указывая на то, что общество и культура не могут рассматриваться вне связи друг с другом: «социокультурный порядок неразделим, и никто не может создать специальную науку на основе одного его аспекта, скажем, социального, игнорируя культурные и личностные аспекты» [1, с. 117].

Одним из наиболее известных разработчиков направления является российский философ А. С. Ахиезер: он интересовался культурным содержанием социальных процессов и переходом культуры, понимаемой им как «концентрированный, организованный опыт человечества» [2, с. 243], в социальное действие, в деятельность как реализацию культурных смыслов. Человеческая деятельность понимается им как процесс *воспроизводства*, который включает в себя как воспроизводство человеческих отношений, так и воспроизводство самого человека в единстве со всей системой общественных отношений, системой разделения труда, содержанием культуры и ее ценностей.

Социокультурный подход направлен в первую очередь на изучение процесса воспроизводства деятельности, т.е. на рассмотре-